

Špecifiká diplomatického tlmočenia

Lizaveta Madej

Filozofická fakulta, Univerzita Komenského v Bratislave
lizaveta.madej@uniba.sk

Kľúčové slová: diplomatické tlmočenie, špecifiká tlmočenia, komunikačná situácia

Key words: diplomatic interpreting, specifics of diplomatic interpreting, communication situation

Úvod

K charakterizácii jednotlivých špecifik diplomatického tlmočenia pristupujeme v rámci viackomponentovej analýzy komunikačnej situácie, pod ktorou rozumieme súhrn typických komunikačných podmienok, za ktorých sa daný druh tlmočenia uskutočňuje, alebo „prostredie, ktoré nás obklopuje a motivuje k rečovej činnosti, i všetky okolnosti, za ktorých rečovú činnosť vykonávame“ (Mügllová, 2009, s. 17). Podľa F. Pöchhackera práve sociálny komunikačný kontext alebo prostredie, v ktorom sa tlmočenie odohráva, je najlogickejším kritériom na jeho kategorizáciu a vymedzenie (Pöchhacker, 2016, s. 13). Akákoľvek komunikačná situácia charakterizujúca tlmočenie sa skladá z viacerých extra- a intralingválnych elementov, pričom do prvej skupiny zaraďujeme najmä komunikantov a ich sociálne vzťahy, komunikačné udalosti, spôsob komunikácie, časopriestor komunikácie, komunikačný a translačný smer, komunikačný kanál a i.; a do druhej – predovšetkým predmet komunikácie (Mügllová, 2009, s. 17–20).

Vychádzame z predpokladu, že analýza komunikačnej situácie, v ktorej sa realizuje diplomatické tlmočenie, poskytne všestranný pohľad na špecifickosť a výnimočnosť tohto tlmočenia a vyčlení ho spomedzi ostatných druhov ústnej translácie, vďaka čomu dokážeme sformulovať aj minucióznu a komplexnú definíciu tohto pojmu. Pre nedostatok objasnených špecifik sa nateraz preto vyhneme akémukoľvek definovaniu diplomatického tlmočenia a oprieme sa len o skutočnosť, že ide o akýsi „spôsob, ktorým sa prekonávajú jazykové bariéry počas rokovaní hláv štátov a vysokých vládnych predstaviteľov“ (Thiéry, 2015, s. 107).

Špecifiká z hľadiska techniky prenosu

Z hľadiska následnosti alebo súčasnosti produkovania translátu vo vzťahu k produkcii komunikátu všeobecne hovoríme o konzekutívnej alebo simultánnej technike tlmočenia. Výber techniky vždy závisí od konkrétnej komunikačnej udalosti, množstva zúčastnených osôb, pre ktoré sa tlmočí, ale aj od stupňa formality podujatia. Klasický spôsob diplomatického tlmočenia, ktorý sa využíva na bilaterálnych stretnutiach hláv štátov a vlád, ministrov a iných významných predstaviteľov, je **konzekutíva** (Setton – Dawrant, 2016, s. 32). Znamená to, že jediný **komunikačný kanál**, ktorý využívajú komunikanti a ktorým sa šíria informácie, je vzduch, nie technika.

Vychádzajúc z premisy, že medzi najčastejšie komunikačné udalosti v rámci danej komunikačnej situácie patria dvojstranné rokovania a stretnutia, primárne hovoríme o tlmočení **dialogickej komunikácie** s limitovaným množstvom účastníkov a len dvomi komunikačnými kódmi. Pre diplomatické tlmočenie je preto charakteristický najmä **bilaterálny translačný smer**, keď tlmočník aktívne strieda jazyk A (materinský jazyk) a jazyk B (cudzí jazyk). Týka sa to najmä situácií, keď je na diplomatickom rokovaní prítomný iba jeden tlmočník pre obidve strany. V prípade, že si jedna strana tlmočníka na rokovanie neprivedla, druhá strana po predbežnej dohode s oddelením diplomatického protokolu alebo aj ako prejav zdvorilosti zabezpečí tlmočníka, ktorý tlmočí oboma smermi. „Tlmočník potom pracuje takpovediac v

akomsi „semi-simultánnom postsynchrónnom“ (voice-over) móde a tlmočí takmer v rovnakom čase ako osoba, ktorá je tlmočená, a tým tónom, aby ho poslucháč a osoby ho sprevádzajúce dokázali počuť, avšak nie príliš nahlas, aby nevyrušoval osobu, ktorá rozpráva“ (Thiéry, 2015, s. 108).

Napriek tomu sú však rečníci často obozretní pri spoliehaní sa na tlmočníka druhej strany, najmä ak ide o dôverné rokovania a stretnutia vysokopostavených osôb, a preto si na stretnutie zabezpečujú vlastného tlmočníka. V takejto situácii hovoríme o **unilaterálnom translačnom smere**, keď je každý tlmočník zodpovedný za prenos prejavu svojho vysokopostaveného predstaviteľa do jazyka B. „Podľa diplomatického protokolu totiž tlmočí na oficiálnych bilaterálnych rokovaní diplomatický tlmočník iba to, čo povedali osoby na jeho strane“ (Setton – Dawrant, 2016, s. 32). Tlmočenie bilaterálnych rokovaní má spravidla **prerušovanú podobu**, t. j. tlmočník tlmočí textové úseky, ktorých dĺžku určuje rečník. Pri prerušovanej translácii má tlmočník možnosť viesť tlmočnický zápis (tzv. notáciu), ktorý mu uľahčí proces dekódovania, keďže nakoľko môže ísť aj o dlhšie pasáže.

Menej často sa v analyzovanej komunikačnej situácii vyskytujú udalosti s prevažne **monologickým komunikačným smerom**, ako napríklad tlačové konferencie referujúce o výsledkoch oficiálneho stretnutia alebo celej návštevy, oficiálne prejavy pred širokou verejnosťou (vyjadrenie blahoželaní, sústrastí, politickej podpory) a i. Okrem zmeny translačného smeru (na unilaterálny) sa môže meniť aj samotná technika tlmočenia (simultánne kabínové tlmočenie) a komunikačný kanál (technické prostriedky). V prípade, ak formát ohlásenej tlačovej konferencie alebo verejného prejavu pripúšťa aj otázky novinárov alebo publika, nadobúda táto komunikácia dialogický charakter (rečníci vs. novinári/publika), a tak sa translačný smer znovu upravuje na bilaterálny. V závislosti od situácie môže diplomatický protokol inklinovať buď výlučne k simultánnemu tlmočeniu (pomocou techniky), alebo ku kombinácii šušotáže (pri tlmočení otázok novinárov/publika) a súvislého konzekutívneho tlmočenia (pri tlmočení odpovedí rečníka). V takýchto prípadoch ide o kombinovanú techniku diplomatického tlmočenia.

Šušotáž je často využívanou technikou aj počas komunikačných udalostí súvisiacich s oficiálnou konzumáciou jedál (obed, večera), keď sú pri jednom stole sústredení viacerí členovia oficiálnej delegácie, ktorí v súlade s diplomatickým protokolom nemohli/nemôžu byť prítomní na iných podujatiach. Výhoda šušotážnej techniky spočíva v tom, že „účastníkom diskusie umožňuje vnímať súčasne verbálne aj neverbálne komunikačné prvky bez potreby prerušovania komunikačného aktu“ (Kadrić et al., 2022, s. 24). Neverbálne prostriedky upresňujú zmysel výpovede, aj keď „pri diplomatických rokovaní sa obyčajne miera expresivity znižuje a somatické výrazové prostriedky sa buď vôbec nevyužívajú, alebo sa využívajú len vo veľmi obmedzenej miere“ (Mügllová, 2009, s. 127).

Ako je vidieť z vyššie uvedených skutočností, výber techniky prenosu pri diplomatickom tlmočení priamo závisí od druhu komunikačnej udalosti, počtu zúčastnených tlmočníkov a požiadaviek kladených jednotlivými diplomatickými protokolmi. Primárne však hovoríme o **konzekutívnej prerušovanej bilaterálnej technike**. Menej často sa diplomatické tlmočenie realizuje technikou šušotáže alebo klasickou kabínovou simultánnou technikou. Rovnako sa vyskytuje aj v podobe súvislého konzekutívneho tlmočenia alebo aj v unilaterálnom smere. Podoba diplomatického tlmočenia je preto priamo závislá od iných komunikačných podmienok konkrétnej komunikačnej udalosti.

Špecifiká z hľadiska sféry spoločenskej spotreby

Štáty medzi sebou komunikujú na rôznej úrovni. Niekedy ide o komunikáciu hláv štátov (prezident, predseda vlády, kancelár, kráľ, pápež a i.), niekedy o komunikáciu diplomatických predstaviteľov (minister zahraničných vecí, veľvyslanec, iní zástupcovia diplomatických misí). Vždy – často nie však z dôvodu skutočnej potreby v jazykovej mediácii, ale skôr pre

určité zvyklosti zaužívané v diplomatickej praxi – je na takýchto stretnutiach prítomný tlmočník. „Protokolárne prestížne dôvody vyžadujú, aby sa takáto komunikácia odohrávala cez sprostredkovateľa, a to aj vtedy, ak obidvaja účastníci ovládajú jazyk svojho komunikačného partnera“ (Müglová, 2009, s. 202). Vzhľadom na to, že vo svete inštitucionalizácie a globalizácie existuje množstvo lokálnych a globálnych problémov a záujmov, aj diplomatické rokovania môžu byť lokálneho či globálneho charakteru, a teda prebiehať v rôznych formátoch, s používaním rôznych taktík a stratégií (vrátane rečových) a v prítomnosti rôznych komunikantov.

Charakteristika komunikačného prostredia

Diplomatické tlmočenie, ako napovedá jeho názov, sa využíva v diplomacii, predovšetkým pri realizácii medzištátnych návštev vysokopostavených predstaviteľov, ale aj v rámci stálych zahraničných diplomatických misií na diplomatických zastupiteľstvách tej-ktorej krajiny. V obidvoch prípadoch môže diplomatický tlmočník pracovať v širokom spektre aktivít a v rôznorodom komunikačnom prostredí. Popri formálnom konzekutívnom alebo simultánnom tlmočení počas politických rozhovorov, rokovaní a tlačových konferencií bude diplomatický tlmočník určite tlmočiť aj počas slávnostnej večere, oficiálneho obradu, polooficiálnej recepcie či neformálneho výletu. Najmä ak je jeho úlohou sprevádzať vysokopostavenú osobu – byť jemu alebo celej delegácii neustále v päťach počas celej návštevy, či už návšteva prichádza, alebo ide o zahraničnú cestu (Setton – Dawrant, 2016, s. 33; Thiéry, 2015, s. 109–110).

Najvyšším typom návštevy je **štátna návšteva**, ktorou sa rozumie návšteva hlavy štátu. Na rozdiel od oficiálnych návštev a pracovných ciest sa štátna návšteva organizuje iba raz za príslušné volebné obdobie (ak vôbec), a preto je jej príprava mimoriadne náročná a precízna. Hoci veľmi významné sú aj návštevy predsedov vlád, parlamentných zástupcov či členov vládneho kabinetu, najpestrejšou je z hľadiska komunikačných udalostí práve štátna návšteva. „Pokiaľ ide o ceremoniál počas štátnej návštevy, uplatňuje sa všeobecná zásada protokolárnych zvyklostí hostiteľského štátu, s úpravami podľa zvláštnych želaní host'a“ (Ministerstvo zahraničných vecí Slovenskej republiky (MZV SR), 1996, s. 121–122). Znamená to, že aj spôsob protokolárneho usporiadania tlmočenia sa v závislosti od krajiny môže líšiť, a preto je takmer nemožné vo vzťahu k tlmočníkovi pripraviť jediný a jednotný scenár štátnej návštevy. Vychádzame však z toho, že jadro protokolárnej normy sa zakladá na uznaných medzinárodných štandardoch zakotvených v dohovoroch (napr. vo Viedenskom dohovore o diplomatických stykoch (1964), alebo v nepísanej medzinárodnej praxi a iba „vonkajší obal“ protokolu je tvorený národnými, náboženskými, historickými a kultúrnymi zvláštnosťami jednotlivých štátov (Torkunov – Panov, 2015, s. 379). Môžeme preto predpokladať, že aj vychádzajúc z diplomatickej praxe zaužívanej na Slovensku, dokážeme maximálne priblížiť charakteristiku komunikačných udalostí, s ktorými sa diplomatický tlmočník stretne pri tlmočení štátnych návštev vo väčšine krajín sveta.

A. Tlmočenie počas prepravy

Po príchode na územie cieľového štátu sa host' aj so sprievodom presúva do dopravných prostriedkov poskytnutých hostiteľským štátom. V autách jazdia hostia vždy za sebou podľa hodností, pričom hlavný host' sa nachádza v prvom aute s najvýznamnejším členom hostiteľského sprievodu. „Kolóna sa pohne, len čo hlavný host' sedí, na tlmočníka sa nečaká – sám sa musí postarať, aby včas nasadol do auta“ (Makarová, 2004, s. 152). Z detailov kalendárneho a hodinového programu návštevy (tzv. minútovníka) sa tlmočník dozvie, v ktorom aute má pripravené miesto. Ak je jeho prítomnosť nevyhnutná v aute s hlavnými predstaviteľmi dvoch stretávajúcich sa štátov, bude sedieť vzadu oproti rečníkom, kým host' obsadí najbezpečnejšie a najčestnejšie miesto v aute – vzadu napravo, a hostiteľ – vedľa neho.

Rovnako môže byť umiestnený na predné sedadlo spolujazdca pri šoférovi (Semiletnikov, 2008, s. 118). V prípade potreby má tlmočník iba pomáhať s tlmočením, nezapájať sa do komunikácie rečníkov ani ju nekomentovať. Ak hosťiteľ nie je prítomný, tlmočník si sadne po ľavej strane hosťa a v tejto situácii netlmočí, ale len komunikuje v jazyku hosťa (Smetanová, 2010, s. 701), pričom nesmie sám začínať konverzáciu ani vyjadrovať vlastnú mienku, má iba stručne odpovedať na prípadný podnet. Ak pricestoval hlavný hosť spolu s manželkou, bude tlmočník usadený do auta s manželkou hlavného hosťa a manželkou hosťiteľa, pričom manželky budú umiestnené na zadných sedadlách auta a tlmočník na prednom mieste spolujazdca (MZV SR, 1996, s. 118). Pri príchode kolóny na ďalšiu zastávku musí zas tlmočník včas vystúpiť a dobehnúť k svojmu klientovi, aby mu hneď mohol tlmočiť (Makarová, 2004, s. 152);¹ na rozdiel od hlavného hosťa si dvere auta bude musieť otvoriť sám, ba dokonca môže byť protokolárnou službou požiadany o to, aby hlavnému hosťovi a (alebo) hosťiteľovi dvere auta otvoril (Semiletnikov, 2008, s. 120).

B. Tlmočenie počas jednotlivých organizačných situácií

Pobyt štátnej návštevy začína obyčajne ubytovaním v sídle a krátkou návštevou hosťiteľa. Môže preto ísť o sprievodné tlmočenie pri riešení bežných organizačných požiadaviek (tlmočené požiadavky nemusia vychádzať priamo od hlavného hosťa, ale od pracovníkov protokolu, asistenta alebo manželky hosťa) alebo aj o polooficiálne rokovacie tlmočenie, počas ktorého zoznámi hosťiteľ hosťa s programom, spolu si dohodnú konečné úpravy alebo aj termín vzájomných rokovaní aj ich obsah (MZV SR, 1996, s. 126).

C. Tlmočenie počas oficiálnych obradov

Na začiatku štátnej návštevy kladie hlavný hosť veniec k hrobu neznámeho vojaka alebo k hrobu národného hrdinu. Napriek tomu, že vo väčšine prípadov ide o tzv. tiché kladenie, kde nie je potrebné tlmočenie, tlmočník je vždy prítomný na podujatí a zdržiava sa v blízkosti rečníkov, príp. ich očakáva na mieste určenom pracovníkmi protokolu. Vzhľadom na to, že ceremoniálne kladenie venca je sprevádzané aktívnou publicitou v tlači, rozhlase či televízii, v dôsledku čoho sú na kladenie pozvaní aj viacerí novinári, ktorí nahrávajú alebo fotografujú celý priebeh akcie, tlmočník sa musí pohybovať vždy vľavo vzadu za hosťom tak, aby ho nebolo vidieť v záberoch kamery.²

D. Tlmočenie počas prehliadky mesta

Po položení vencov odchádza hosť obyčajne na prehliadku mesta. Na Slovensku takáto prechádzka býva ukončená prehliadkou Starej radnice, kde pri vchode víta hosťa primátor mesta a nasleduje prehliadka historickej zasadacej siene, kde sa podáva menšie občerstvenie a primátor privíta hostí (MZV SR, 1996, s. 126). Znamená to, že sa tlmočník môže pripraviť na rôzne druhy aj podmienky tlmočenia: od sprievodného tlmočenia počas prehliadky až po súvislé tlmočenie príhovoru primátora alebo hlavného hosťa. V prípade tlmočenia prehliadky je dôležité, aby tlmočníka pustila ochranka k hosťovi čo najbližšie. Tlmočenie počas chôdze je

¹ V závislosti od zaužívaných protokolárnych zvyklostí jednotlivých krajín sa spôsob prepravy, a teda aj zasadací poriadok v dopravnom prostriedku či povinnosti tlmočníka môžu líšiť. Napríklad, pri štátnej návšteve realizovanej vo Francúzsku protokol predpokladá uvítanie hlavného hosťa francúzskym prezidentom priamo na letisku s tým, že sa spolu premiestnia do vrtuľníka a odletia do Paríža, kde pristanú pred Invalidovňou. Po absolvovaní určitých rituálov nastúpia do áut a ceremoniál dokončia až v Elyzejskom paláci (Torkunov – Panov, 2015, s. 390). Určité „odchýlky“ od klasickej diplomatickej praxe má aj Švédsko, USA, Japonsko, India a i. (Torkunov – Panov, 2015, s. 389–392). Takže o pravidlách zasadacieho poriadku, prestupovania z jedného dopravného prostriedku do druhého a potrebe tlmočenia bude vždy tlmočníka informovať zodpovedný pracovník diplomatického protokolu.

² Vychádzajúc z tzv. fónových vedomostí alebo aj vlastného skúsenostného komplexu by mal diplomatický tlmočník poznať príbeh (vojenských) pamätníkov, pri ktorých sa uskutočňujú takéto národné obrady (napr. Slavín v Bratislave, Arlingtonský národný cintorín vo Washingtone, Hrob neznámeho vojaka v Paríži).

komplikované najmä preto, že okrem východiskového textu samotného musí tlmočník zvyčajne počúvať aj množstvo iných vonkajších šumov a rušivých prvkov, nemôže si robiť zápis, a teda je nútený striedať tlmočnicke stratégie a techniky, prepínať sa z konzekutívy bez notácie a s notáciou (keď je príležitosť zapisovať) na šušotáž a pod. Rovnako je podstatné, aby mal tlmočník pohodlnú obuv a nekrčivé oblečenie, vhodné tak v exteriéri, ako aj v interiéri. Nemôže ani nosiť ťažké tašky, ktoré by mu počas prechádzky zavádzali. V prípade, že by v programe vznikol zmätok, nemá tlmočník nič sľubovať ani za seba (*Spýtam sa*), ani za iných (*Určíte vám to vysvetlia*) (Makarová, 2004, s. 152, 154).

E. Tlmočenie počas návštev

V nasledujúcich dňoch do programu bývajú zahrnuté návštevy významných osobností (vrcholných štátnych predstaviteľov, zástupcov politických strán a verejných organizácií) alebo zákonodarného zboru, resp. hlavný hosť môže byť pozvaný na slávnostné zasadnutie parlamentu alebo na pracovné zasadnutie, na ktorom sa prerokujú otázky dôležité pre vzájomné vzťahy (MZV SR, 1996, s. 126–127). V takých prípadoch o technike tlmočenia rozhoduje zodpovedný diplomatický protokol. Ak to umožňujú podmienky, tlmočník bude pozvaný do tlmočnickej kabíny, odkiaľ zabezpečí simultánne tlmočenie, pričom môže mať kolegu, ktorý ho v prípade dlhšie trvajúceho zasadnutia vystrieda. Ak to podmienky nedovoľujú, môže tlmočiť šeptom priamo do ucha hlavného host'a. V zriedkavejších prípadoch môže ísť aj o referujúce tlmočenie, keď po ukončení vystúpenia jednotlivých poslancov v transláte len zhrnie podstatu povedaného v rozprave. „Niekedy je pri tejto príležitosti hosťovi udelené slovo“ (MZV SR, 1996, s. 127), čo znamená, že sa tlmočník môže pripraviť buď na súvislé konzekutívne tlmočenie, alebo na simultánnu kabínovú techniku (v prípade, ak to technické možnosti rokovacej sály umožnia).

Stretnutie hlavného host'a s významnými osobnosťami môže prebiehať aj v rozšírenom formáte, keď sa pri oválnom alebo obdĺžnikovom stole zídu viacerí zástupcovia delegácie a hostiteľského štátu. Tlmočenie sa realizuje v prerušovanej podobe po úsekoch, ktorých dĺžku určuje rečník, pričom nie je slušné ho prerušiť ani upozorniť na to, aby prejav ukončil. Tlmočník je spravidla umiestnený po ľavici jedného z rečníkov – v závislosti od toho, či pricestoval spolu s hlavným hosťom a „patrí“ jeho strane, alebo bol zabezpečený hosťom – potom sedí po ľavici najvyššieho prítomného hostiteľa. Ak má každá strana vlastného tlmočníka, sedia po ľavici „svojho“ rečníka a tlmočia tie fragmenty, ktoré vyslovila ich strana, do jazyka B.

Na začiatku stretnutia predstaví hosťiteľ (hlavná navštívená osoba) hosťovi všetkých prítomných na jeho strane podľa poradia dôležitosti. Je dôležité si zapamätať, zapísať alebo najlepšie v predstihu u pracovníkov protokolu zistiť mená a funkcie zúčastnených osôb najmä z dôvodu, ak sa hosťiteľ rozhodol všetkých predstaviteľ naraz a až potom dať priestor tlmočníkovi; takisto sa môže v priebehu rozhovoru hlavný hosťiteľ odvolať, ukázať rukou alebo dodatočne osloviť, a tým vyzvať na reakciu či doplnenie, čo znamená, že pre tlmočníka môže byť tento osobný údaj dôležitý, až kým stretnutie neskončí. Týka sa to najmä inštruktážneho deskriptívneho transferu (Müglová, 2009, s. 145), keď sa tlmočník vedome vzdáva priameho spôsobu tlmočenia (t. j. rečníkov tlmočí v prvej osobe) a o rečníkovi hovorí v tretej osobe: „Pán predseda vlády oslovil pána ministra zahraničných vecí Juraja Nováka, aby Vám stručne predstavil stanovisko k tejto otázke.“

F. Tlmočenie vzájomných rokovaní

Hlavnú náplň návštevy tvoria vzájomné rokovania. Ide o najdôležitejší bod programu, po ktorého úspešnom absolvovaní zvyknú rokujúce strany podpísať spoločné vyhlásenie alebo medzisháttnu dohodu týkajúcu sa určitých záležitostí. Formát vzájomných rokovaní môže pripúšťať prítomnosť ďalších členov, napríklad, ministra zahraničných vecí a veľvyslanca, prípadne ďalších osôb. Tento detail je vždy upresnený aj v minútovníku v podobe 1 + 1, 1 + 2,

1 + 3, t. j. hlavný hosť plus jeden, dvaja alebo traja ďalší členovia delegácie. Pre tlmočníka je táto informácia dôležitá najmä vtedy, ak ide o formát, ktorý nepočíta s nikým iným okrem samotných rečníkov. Môže totiž naznačovať úroveň dôverylosti a dôležitosti rokovaní. V prípade, ak pracuje na vzájomných rokovaní iba jeden tlmočník, sedí v pozadí rečníkov tak, aby neprekážal diskusii a zároveň mohol dobre počuť a byť počutý. Ak sú prítomní dvaja tlmočníci, každý je umiestnený za „svojím“ rečníkom a tlmočí len to, čo povedala jeho strana (hlavný rečník, príp. ďalší zástupcovia rokujúcich strán, ktorí sedia v sále na špeciálne určených miestach na jednej a druhej strane miestnosti). O umiestnení tlmočníkov vždy rozhoduje diplomatický protokol. Pri vzájomných rokovaní hláv štátov nie je pre diplomatického tlmočníka také dôležité sa nepomýliť v diplomatickom protokole (samozrejme aj to), ako vedieť správne anticipovať komunikačný zámer a pochopiť presupozície každého z rečníkov. V takých prípadoch musí mať na pamäti, že síce politika je umenie možného, diplomacia je umenie nemožného. Vzhľadom na to, že má táto téma zložitú štruktúru a skôr súvisí s rečovou stratégiou komunikantov, budeme sa jej venovať v ďalšej podkapitole.

G. Tlmočenie slávnostných ceremoniálov

Medzi slávnostné ceremoniály počas štátnej návštevy, kde sa uvažuje aj o prítomnosti tlmočníka, zaradíme vyššie spomínané podpisovanie dokumentu po ukončení vzájomných rokovaní hláv štátov a odovzdávanie hosťovi radu alebo vyznamenania. Obidva ceremoniály sa dejú slávnostným spôsobom, za prítomnosti významných osôb z oboch strán. Po podpísaní dokumentu bývajú krátke prejavy zástupcov signatárov. Prejav sa môže tlmočiť prerušovanou alebo súvislou konzekutívou, ako aj simultánne. O technike tlmočenia vždy rozhoduje a vopred informuje tlmočníka protokol.

Týka sa to aj tlmočenia celého ceremoniálu odovzdania radu alebo vyznamenania. Na Slovensku vo výnimočných prípadoch (napr. Kofi Atta Annan, 1999, Tenzin Gyatso, 2000, Gerhard Ertl, 2009, Angela Merkelová, 2014) je hosťovi udelený titul čestného doktora (doctor honoris causa) Univerzity Komenského. Ceremoniál zvyčajne končí prejavom nositeľa titulu doktor, ktorý je rovnako tlmočený buď súvislou konzekutívou, alebo simultánne. V prípade konzekutívneho tlmočenia miesto a podmienky práce tlmočníka určuje diplomatický protokol.

H. Tlmočenie spoločenského podniku

Na záver návštevy usporadúva obyčajne hosť spoločenský podnik (recepciu) a niekedy vo výnimočných prípadoch slávnostný obed (banket) usporiada hosťiteľ (MZV SR, 1996, s. 128). V závislosti od historických tradícií jednotlivých krajín môže spoločenský podnik mať formát pracovných raňajok, obeda, večere, štátnej recepcie s výmenou prípitkov a prejavov a i. (Torkunov – Panov, 2015, s. 392). Tlmočník je vždy neoddeliteľnou súčasťou takýchto komunikačných udalostí, jeho pozícia aj úloha nie je však počas rôznych podnikov jednotná. V prípadoch, keď ide o formát oficiálneho obeda alebo večere, kde sú pravidlá stolovania prísne určené, „zasadačí poriadok niekedy s tlmočníkom nepočíta, t. j. jeho miesto nie je pri stole. V čase stolovania sedí za hosťom a v prípade potreby tlmočí (najčastejšie šušotážou)“ (Smetanová, 2010, s. 701). Sedieť alebo stáť za rečníkom alebo členmi delegácie nie je pre tlmočníka vôbec pohodlné ani jednoduché, musí sa neustále nakláňať k rečníkovi, aby lepšie počul alebo vedel tichšie rozprávať, nevie si robiť tlmočnicku notáciu, pretože nie sú na to vhodné podmienky, často je aj „rušivým prvkom“ pre čašníkov, ktorí musia obsluhovať oficiálny obed/večeru podľa najprísnejších požiadaviek.

Sovietska a postsovietska protokolárna prax vždy s tlmočníkom počas stolovania počítala, a preto boli a doteraz často sú tlmočníci súčasťou stola (Kadrić et al., 2022, s. 149). Vo výnimočných prípadoch sa to vyskytuje aj v protokoloch západných krajín. Niektorí skúsení politici a diplomati, ktorí sú zvyknutí pracovať s tlmočníkmi a ktorí si uvedomujú, že je tlmočenie kvalitnejšie a menej rušené okolitými šumami, keď môže tlmočník sedieť pri stole,

dokonca špeciálne žiadajú protokol o zmenu zasadacieho poriadku (Kadrić et al., 2022, s. 149). Ak teda tlmočníka počas oficiálneho spoločenského podniku posadia k rečníkovi, pravdepodobne sa aj tak nestihne najesť. Jednak na to nebude mať čas (najmä ak nepracuje vo dvojici s iným tlmočníkom), jednak si z pracovných dôvodov nemôže dovoliť mať plné ústa. Môže byť totiž v každej chvíli vyzvaný tlmočiť.³ V takých situáciách je bežne využívaná konzekutívna technika: najprv jeden rečník rozpráva, potom, kým konzumuje, ho tlmočník tlmočí a opakuje to detto s druhým rečníkom.

Ak má spoločenský podnik formát recepcie, čaše vína, koktailu alebo záhradnej slávnosti, tlmočník po celú dobu sprevádza hosťa a plní úlohu sprievodcu. Týka sa to aj úvodného spoločenského podniku, ktorý na počesť hosťa v prvý deň návštevy usporadúva hosťiteľ zvyčajne vo večerných hodinách. Najčastejšie sa organizujú recepcie. Na recepcii sa neprednášajú prejavy ani prípitky, čo pre tlmočníka môže znamenať, že sa môže pripraviť najmä na tlmočenie kratších polooficiálnych a menej formálnych rozhovorov s hosťami. „Na recepciu sú pozývaní významní činitelia hosťiteľského štátu, všetci členovia delegácie, členovia zastupiteľského úradu hosťa a vedúci diplomatických misií“ (MZV SR, 1996, s. 126). Tlmočník sa vždy nachádza po ľavici zahraničného hosťa a tlmočí v prípade potreby. Nikdy na akcii nepije alkohol a snaží sa vydržať v reprezentatívnom stave až do konca. Ako oblečenie a obuv diplomatov, tak i oblečenie tlmočníka je predpísané diplomatickým protokolom a spoločenskou etiketou a musí zodpovedať formátu komunikačnej udalosti. Ak z charakteru spoločenského podniku vyplýva presne určený typ oblečenia, vzťahuje sa to aj na tlmočníka. Mal by dbať na to, že „výstrednosť (neprimeraný výstrih, priesvitnosť, neónové farby), opotrebovanosť oblečenia a obuvi, nedodržanie predpísaného typu oblečenia vyvoláva nepríjemné faux pas“ (Smetanová, 2010, s. 701). Tlmočník sa nachádza vždy po ľavici rečníka a tlmočí príležitostne podľa potreby. Ak si sprevádzaný hosť neželá neustálu prítomnosť tlmočníka, môže tlmočník počkať na určenom mieste v blízkosti rečníka s tým, že je kedykoľvek pripravený prísť tlmočiť.

I. Tlmočenie tlačovej konferencie

Niektorí hostia usporiadajú na konci štátnej návštevy aj tlačovú konferenciu, príp. press foyer alebo tlačový brífing. Podľa toho, pre aký formát sa rozhodnú organizátori, sa tlmočník pripraví na konzekutívne unilaterálne tlmočenie (tlmočí iba prejavy rečníkov, otázky nie sú povolené), alebo na bilaterálnu konzekutívu, šušotáž či kabínové simultánne tlmočenie (tlmočí prejavy rečníkov aj otázky novinárov, príp. prítomných zástupcov organizácií). Rovnako môže hosť poskytnúť interview pre tlač, rozhlas alebo televíziu. V takom prípade sa tlmočník „nesmie dať odlákať, aby im [redaktorom] odpovede dodatočne natlmočil do diktafónu, nesmie sa vzdialiť od šéfa delegácie bez súhlasu pracovníkov protokolu“ (Makarová, 2004, s. 153).

Diplomatické tlmočenie je rovnako často využívané pri realizácii iných vrcholných návštev, napríklad, **oficiálnych návštev**, resp. **pracovných ciest**. V tomto prípade nejde o návštevu hlavy štátu, ale ministrov, poslancov a iných vysokopostavených politických či diplomatických činiteľov. „Toto označení znamená, že obe strany súhlasí s tým, že formálna stránka včetně ceremoniálu bude omezená na minimum alebo zrušená vôbec“ (Šroněk, 2002, s. 54). V praxi to znamená, že bude hosť po príchode na územie hosťiteľského štátu takmer ihneď odprevádzaný k rokovaciemu stolu so svojím náprotivkom. V tomto prípade sa zvyčajne ustupuje od prísneho diplomatického protokolu a diplomatické tlmočenie nadobúda charakter

³ O vlastnom faux pas so stolovaním počas tlmočenia v memoároch spomína diplomatický tlmočník J. Stalina Valentín Berežkov. Počas obeda J. Stalina a W. Churchilla sa pokúsil využiť krátku pauzu a najesť sa, vložil si do úst relatívne veľký kus bifteku a vtom W. Churchill oslovil J. Stalina. Musel ihneď tlmočiť, ale nemohol – mal plné ústa. Kým sa všetci prísne pozerali, Berežkov sa snažil mäso čo najskôr prežúť. Nakoniec sa začali smiať. Jedine Stalinovi nebolo do smiechu, naklonil sa k tlmočníkovi a skrz zuby mu povedal: „Nenašli ste si lepšie miesto na obedovanie! Vaša práca je tlmočiť. Napchať si plné ústa je nehorázne!“ (Berežkov, 1993, s. 152).

rokovacieho tlmočenia, aj keď môže byť téma rokovania mimoriadne dôležitá tak pre rokujúce štáty, ako aj pre celosvetové spoločenstvo (napríklad, ak ide o oficiálne rokovania ministrov zahraničných vecí alebo ministrov obrany dvoch štátov nachádzajúcich sa vo vojnovom konflikte).

Pri organizácii **súkromnej návštevy** jednotlivých vysokých zahraničných činiteľov (vrátane hláv štátov) môže diplomatické tlmočenie nadobúdať charakter sprievodného tlmočenia. Pri súkromných cestách sa totiž rovnako ustupuje od diplomatického protokolu aj všetkých príslušných ceremoniálov, program si hosť organizuje sám alebo na základe svojich požiadaviek dáva organizovať hostiteľskému štátu na vlastné náklady. Súkromná cesta (dovolenka, návšteva priateľov, liečenie, kultúrny program) sa vždy usporadúva s vedomím navštívenej krajiny, ktorá musí dbať o bezpečnosť dôležitého hosťa. Tlmočenie v takýchto prípadoch vôbec nemusí byť súčasťou požiadaviek hosťa, ale ak si predsa hosť prítomnosť tlmočníka želá, bude mu slúžiť ako kultúrny sprievodca.

Diplomatické tlmočenie je využívané aj pri uskutočnení rôznych ceremoniálov vychádzajúcich z diplomatickej protokolárnej praxe (nástupná audiencia, oficiálne návštevy po odovzdaní poverovacích listín, bežné spoločenské podniky usporadúvané diplomatickými zástupiteľstvami a i.), pri rokovaniach medzi diplomatickými zástupcami (návštevy titulárov u ministra zahraničných vecí, predvolania titulárov na MZV a i.) alebo pri zvláštnych slávnostných príležitostiach (oslavy štátnych sviatkov cudzích krajín v Slovenskej republike alebo štátnych sviatkov Slovenskej republiky v cudzine, štátne pohreby a i.).

Kvôli sumarizácii uvedieme, že **protokolárnosť** je jedným z najvýraznejších dištingtívnych znakov komunikačného prostredia, v ktorom sa najčastejšie odohráva diplomatické tlmočenie. Je to prostredie, kde platia pravidlá spoločenskej etikety a diplomatického protokolu vo väčšej miere ako v iných komunikačných kontextoch. Diplomatický tlmočník je povinný nielen sa vyznať v prísne určených a v diplomacii zaužívaných pravidlách, ale sa nimi aj riadiť. Z hľadiska predmetnej, formálnej a kondicionálnej roviny má toto komunikačné prostredie **nemonolitickú štruktúru**, keďže zahŕňa široké spektrum špecializovaných tém a kvantum komunikačných udalostí. Na rozdiel od mnohých ďalších komunikačných prostredí využívajúcich tlmočenie (súdne, komunitárne, sprievodné, v istých prípadoch aj rokovacie) sú hlavní participanti – rečníci – **v paritnom postavení**, z čoho vyplýva aj **symetrickosť** či **reciprocita komunikačných vzťahov**.

Charakteristika komunikačnej vs. tlmočnickej stratégie

Cieľom takmer každej komunikácie je za určitých komunikačných podmienok ovplyvňovať myslenie a konanie komunikanta-náprotivku. Rovnako ako každá iná komunikácia, aj komunikácia v diplomatickom prostredí má vlastný diskurz a kvantum špecifických „vektorov“ (Mistrík, 1990), ktoré ju konštituuju. Pôvodná diplomatická komunikácia tesne súvisela s obranou a získaním zdrojov na zvládanie potenciálneho nebezpečenstva a na formu komunikácie jednotlivých krajín vplýval autentický kultúrny obraz a politický systém. Diplomatická komunikácia v dnešných podmienkach je preto kreovaná okrem iného⁴ aj kultúrnym pozadím, historickými skúsenosťami, premyslenými jazykovými obratmi a identitou či idiolektom participujúcich rečníkov. Kým politici vo svojich prejavoch a vystúpeniach neraz inklinujú k otvorenej agresii a manipulácii, diplomati volia opatrné, taktné a citlivé jazykové inštrumentárium a komunikačnú stratégiu koncipujú tak, aby dosiahli vytýčené ciele (Kadrić et al., 2022, s. 27). Bežnou súčasťou komunikačnej stratégie diplomatov v minulosti bolo aj klamanie. V súčasnosti však platí, že negociátor by klamať nemal. Je lepšie mlčať o pravde, ako hovoriť nepravdu (Vršanský, 2004, s. 11–12). Zamlčanie pravdy je

⁴ Myslia sa tým základné vektory, resp. faktory komunikácie, ako komunikačný zámer, komunikačná stratégia, komunikačná sféra, účastníci komunikácie a ich charakteristika, nástroje komunikácie a i.

v dnešnej diplomatickej komunikácii, ktorej sprostredkovateľom je tlmočník, rozšírený jav. Diplomatický tlmočník je teda postavený nielen pred úlohu, ako pretlmočiť explicitný obsah, ale aj pred výzvu, ako dokázať rozoznať ilokučný zmysel výpovede, t. j. to, čo bolo myslené, ale nebolo povedané. V takých prípadoch je dôležité, aby sa aktivovala **aktualizačná funkcia** (Müglová, 2009, s. 17) komunikačnej situácie, vďaka ktorej sa upresní význam slova alebo vety a ktorá ovplyvní aj to, či prijímateľ (v danom kontexte teda tlmočník) pochopí komunikačný zámer odosielateľa a správne si vyloží zmysel výpovede. V opačnom prípade dôjde vinou tlmočníka k nedosiahnutiu komunikačného zámeru a celá komunikácia sa uzná za neúspešnú, čo môže mať v prípade diplomatického tlmočenia katastrofické následky.

Uvedomujúc si mieru vlastnej zodpovednosti, môže tlmočník prijímať rozhodnutia na úrovni textovej a metatextovej, t. j. ilokúciu výpovede v cieľovom produkte prezentovať vo forme explicitnej alebo zahmlievajúcej, alebo meniť a voliť jazykové prostriedky tak, aby v recipientovi vyvolal rovnaký alebo podobný komunikačný efekt, resp. nevyvolal nepredvídané asociácie. Práve komunikačnou stratégiou diplomatických rečníkov – náznakovou, vyhýbavou, neurčitou, eufemistickou alebo, naopak, dôslednou a konkrétnou, je ovplyvnená aj stratégia diplomatického tlmočníka. Dostáva tak väčšiu slobodu, širšie kompetencie a výraznejšiu silu vplyvu na konečný výsledok.

„Viaceré praxeologické práce venované diplomatickému a politickému prekladu a tlmočeniu zdôrazňujú nevyhnutnosť presného, úplného až doslovného prenosu do cieľového jazyka. Translát má podľa nich mať takmer identickú podobu ako východiskový komunikát, pretože je v diplomacii a politike dôležité každé jedno slovo a každá jedna nuansa“ (Kadrić et al., 2022, s. 62). Presnosť translácie je skutočne v diplomatickom tlmočení dôležitá, netreba to však chápať ako nevyhnutnosť doslovného tlmočenia až transkódovania.⁵ Vychádzajúc nielen z konkrétnych komunikačných podmienok, v ktorom sa momentálne nachádza, ale aj z kultúrnych, historických, behaviorálnych, mentalitných, religiózných a i. vedomostí, musí translátor, resp. tlmočník vytvoriť také premostenie a taký cieľový produkt, ktorý sa úplne alebo čiastočne prispôsobí pre konečného adresáta (Zahorák, 2019a, s. 40; 2019b, s. 27). Aj z toho dôvodu je tlmočník oprávnený, ba dokonca povinný prekračovať hranice „presnej“ translácie, zároveň však musí dbať na význam exaktného prekladu jednotlivých slov, s ktorými sa rečník zámerne hrá a ktoré využíva ako strategický nástroj.

V tejto súvislosti spomenieme klasifikáciu tlmočnických stratégií, spracovanú rakúskou vedkyňou M. Kadrićovou (2022). Podľa nej môžeme hovoriť o dvoch stratégiách diplomatického tlmočenia: stratégia zachovania formy a obsahu východiskového textu (tzv. **zachované, doslovné tlmočenie**) a stratégia individualizácie cieľového textu (tzv. **individualizované, adaptované tlmočenie**).⁶ V prvom prípade ide podľa autorky o tlmočenie právneho diskurzu (presne formulovaných textov zmlúv, dohôd, dohovorov, vyhlásení a i.), počas ktorého je nevyhnutné zachovať tak obsah, ako aj formu či štýl, vrátane takmer doslovnej translácie ustálených kliše, použitých formulácií, slovosledu, slovných druhov a vetných členov (v prípade, ak to kombinácia jazykov umožňuje). Cieľom je maximálne zachovať v transláte lexikálne, gramatické, štylistické, formálne a obsahové osobitosti východiskového komunikátu. Cieľový produkt translácie v danom prípade dokonca nemusí byť koherentný, ale maximálne

⁵ Transkódovaním rozumieme dvojestupňový proces, počas ktorého explicitné prvky vonkajšej textovej úrovne, ktoré patria do východiskového jazyka, nahrádzajú ekvivalentné prvky kódu cieľového jazyka (Prunč, 2015, s. 163).

⁶ Poznáme viaceré translologické klasifikácie tlmočnických stratégií, ktoré sa zakladajú na kritériu komunikačnej situácie, komunikačného zámeru, komunikačného efektu alebo konečného recipienta a i.: formálna vs. dynamická ekvivalencia (Nida, 1964); sémantická vs. komunikatívna translácia (Newmark, 1988); dokumentárna vs. inštrumentálna translácia (Nord, 1997); foreignizácia vs. domestikácia (Venuti, 1995) a i. V našom výskume sme sa rozhodli pre uvedenie tejto klasifikácie, keďže za rozhodujúce kritérium pokladá komunikačný zámer, čo je pri tlmočení v diplomatickom prostredí kľúčové.

exaktný. V druhom prípade pri reprodukcii východiskového textu dbá tlmočník na kontext, recipienta a cieľový jazyk. Na rozdiel od zachovaného tlmočenia individualizované tlmočenie je sústredené predovšetkým na recipienta, a preto má translát podobu kohézneho a koherentného celku “ (Kadrić et al., 2022, s. 64–69). Cieľový produkt berie maximálny ohľad na konečného adresáta a úplne sa mu prispôsobuje, čo výrazne ovplyvňuje výber jazykových prostriedkov a spôsobov konštruovania translátu.

Vzhľadom na nemonolitický ráz komunikačnej situácie, v ktorom sa diplomatické tlmočenie realizuje najčastejšie, mal by sa tlmočník vedieť spoľahnúť na vlastný skúsenostný komplex, sociálne schopnosti a psychologickú kultúru, aby dokázal určiť, pre akú tlmočnickú stratégiu sa v tejto chvíli rozhodne. Ak sa nachádza na diplomatickom rokovaní, ktorého cieľom je dohodnúť sa na právnych detailoch definitívneho znenia oficiálnych bilaterálnych dokumentov, kvalitnou a adekvátnou transláciou bude exaktné až doslovné tlmočenie. V cieľovom texte zachová ekvivalenciu na sémantickej, lexikálnej a štylistickej úrovni, t. j. výstižne a presne prenesie do translátu zmysel komunikátu, faktické údaje, zvolí vhodné výrazy, termíny a syntaktické konštrukcie, príp. zaužívané právne kliše v cieľovom jazyku, ostane pri rovnakom štylistickom registri.

Ak je úlohou tlmočníka tlmočiť kondolenčný prejav hlavy cudzieho štátu počas pohrebu, za kvalitnú a adekvátnu transláciu bude považované také tlmočenie, ktoré dokáže v cieľovom jazyku nájsť ekvivalentné (emotívne) výrazy a konštrukcie a prispôbiť sa cieľovej kultúre (publiku). Úlohou diplomatického tlmočníka je preto vytvoriť taký translát, ktorý u konečného prijímateľa vyvolá rovnakú reakciu ako u primárneho prijímateľa východiskového komunikátu. Kvôli optimalizácii komunikácie môže v takýchto prípadoch dôjsť aj k tzv. **korektívnym zásahom**, najmä na úrovni **funkčnej koherencie** (Kutz, 2015, s. 18–64), keď sa cieľový prejav prispôsobí aj z hľadiska emocionality, tempa či prozodického členenia myšlienok (Vertanová et al., 2015, s. 43).

Úloha diplomatického tlmočníka teda spočíva v hľadaní zlatej strednej cesty medzi doslovnosťou prenosu, presnosťou a reflektovaním skutočného zmyslu výpovede. V cieľovom texte by mal zachovať mieru vyhýbavosti, priamočiarosti či náznakovosti východiskovej výpovede, ako aj preniesť všetky koncepcie, symboly a zámery, ktoré boli vyjadrené nielen verbálne, ale aj prostredníctvom paralingválnej komunikácie. Diplomatickí rečníci v skutočnosti pracujú na dôkladnom výbere jazykových a niekedy aj prozodických prostriedkov (najmä intonácie), pomocou ktorých môžu hrať s dvojzmyslom a insinuáciou, aby tým dokázali recipienta zneistiť, rozladiť, presvedčiť alebo v niečom ubezpečiť. A hoci neexistuje ani nemôže existovať univerzálny manuál, ktorý diplomatických tlmočníkov naučí rozoznávať ilokúciu výpovede, môžeme však hovoriť o význame skúsenostného komplexu tlmočníka a komunikačného kontextu, v ktorom sa komunikačné akty realizujú.

Charakteristika komunikantov

Pri diplomatickom tlmočení sú komunikantmi osoby zastupujúce nielen konkrétnu inštitúciu (kanceláriu prezidenta, úrad vlády, parlament), ale aj celý diplomatický alebo politický sektor, predovšetkým najvyšší diplomatickí a politickí predstavitelia štátov. „Sú to rečníci, ktorí reprezentujú oficiálne stanovisko nimi zastupovanej krajiny“ (Ouvrard, 2015, s. 88). Táto komunikácia, do ktorej vstupuje aj tlmočník, je špecifická tým, že nie je **riadená**, teda ani jeden z komunikantov nie je považovaný za nadriadeného alebo podriadeného (napr. ako pri súdnom tlmočení: vyšetrovateľ vs. obvinený; sudca vs. obžalovaný). Komunikanti spravidla vstupujú do komunikačného vzťahu na základe dôkladnej predchádzajúcej prípravy, vopred majú stanovené komunikačné témy a rozpracované odpovede či komunikačné stratégie. Priamo alebo nepriamo (z médií, z podkladových materiálov poskytnutých oddelením protokolu a i.) sa poznajú a môžu sa na seba pripraviť či už mentálne, emocionálne, fakticky, alebo

argumentačne. Medzi komunikantmi dochádza k vzájomnej výmene informácií, a preto komunikačný vzťah medzi nimi možno hodnotiť ako **partnerský**.

Partnerský charakter komunikačného vzťahu vyplýva najmä zo sociálneho a funkčného statusu komunikantov. Protokolárna prax pri organizácii diplomatických stretnutí vychádza zo **zásady rovnocennosti a reciprocity delegácií** (Ouvrard, 2015, s. 92), ktorej vznik súvisí s akcentáciou štátnej suverenity. Zloženie delegácií má spravidla **symetrické zastúpenie** (predseda vlády/prezident – predseda vlády/prezident; minister – minister; štátny tajomník – štátny tajomník/zástupca ministra). Pri tvorení delegačnej zostavy sa predpokladá, že jednotliví komunikační partneri nielen majú nielen **paritné postavenie**, ale aj sa nachádzajú na rovnakej intelektuálnej a inteligentnej úrovni. „Porovnateľný vedomostný komplex komunikantov je základným predpokladom úspešných rokovaní, pričom tento komplex zahŕňa aj poznanie aktuálnych či historických súvislostí medzinárodnej politiky, geopolitických determinantov, zväzov a konfliktov, vnútornej politiky jednotlivých štátov, predmetu prebiehajúceho stretnutia a diplomatického protokolu, ako aj ovládanie biografie svojho náprotivku“ (Kadrić, 2022, s. 29).

Z uhľa pohľadu tlmočníka ide spravidla o **kooperatívny typ rečníkov** – ústretových, obyčajne skúsených komunikantov, zvyknutých hovoriť cez sprostredkovateľa. Tento typ rečníka je predvídavý a vie, že úspech jeho prejavu je závislý od tlmočníka (Mügllová, 2009, s. 138). Menej často môže pracovať tlmočník s **nekooperujúcim rečníkom**, ktorý špecifiká tlmočenia nepozná, resp. neuznáva za vhodné kooperovať s „menejcenným“ tlmočníkom. Medzi nekooperujúcich rečníkov zaraďujeme najmä takých komunikantov, ktorí sa nevedia dôstojne správať alebo vyjadrovať a za ktorých sa môže rečník hanbiť.⁷

Z **hľadiska spoločenskej významnosti** môžeme hovoriť o komunikantoch, schopných písať a prepisovať dejiny, zakladať a rozkladať medzištátne aliancie, uzatvárať mier, eskalovať napätie alebo vyvolávať vojnové konflikty (Vasilenko – Vasilenko, 2017, s. 7). Rovnako ako historické osobnosti, ktoré či už pozitívne, alebo negatívne ovplyvnili smerovanie svetovej politiky, sú aj dnešní diplomatickí a politickí predstavitelia tvorcami histórie. Čím vyššia je úroveň a medzinárodné uznanie komunikanta, tým je na ňom vyššia osobnostná zodpovednosť za samostatné rozhodnutia. Týka sa to najmä takých komunikačných kontextov, ktorých cieľom je vyriešenie konfliktov a ktoré vyžadujú osobnú iniciatívnosť, kreatívny prístup či komunikatívnu šikovnosť komunikanta. Znamená to rovnakú záťaž na špecifické schopnosti tlmočníka a rovnakú zodpovednosť za ním zvolené tlmočnicke stratégie a riešenia. V dôsledku takejto miery vplyvu a účasti na dôležitých rozhodnutiach stáva sa aj tlmočník takmer plnohodnotným účastníkom komunikácie.

Špecifiká z hľadiska štylistických rámcov

Z doterajšieho výkladu analyzovanej komunikačnej situácie vyplýva, že komunikáty určené na pretlmočenie diplomatickými tlmočníkmi majú rôznorodý formálny aj obsahový charakter a z hľadiska štylistického registra sú nehomogénne. Nehomogénnosť sa prejavuje aj na úrovni **dialogickosti vs. monologickosti**, keďže môže ísť o komunikát unilaterálny – vysielaný jedným smerom - a bilaterálny, ktorý v režime on-line vytvárajú dvaja komunikanti. Ďalšia nehomogénnosť plynie zo **spôsobu generovania komunikátu**, pretože komunikát je buď **pripravený**, alebo **spontánny**. V závislosti od vyššie uvedených kritérií sa prirodzene líšia aj kompozičné, tektonické a jazykové charakteristiky jednotlivých komunikátov, a nie je preto možné hovoriť o ich jednotnej špecifikácii. Napriek tomu sa však pokúsime o vymedzenie

⁷ Pocit prenesenej hanby vyvolaný konaním rečníka sa opakovane spomína v memoároch oficiálnych tlmočníkov bývalých sovietskych lídrov, najmä u V. Suchodreva (2008) a V. Berežkova (1967, 1971), ale aj u A. Čužakina (2004).

najvýraznejších či už formálnych, alebo tematických osobitostí východiskových textov a o charakteristiku **diplomatického diskurzu** ako takého.

Osobitosti diplomatického diskurzu

Pojem diskurz je síce frekventovaný v humanitných vedách, vo vysvetľovaní jeho podstaty však stále absentuje jednota. „V užšom zmysle môžeme za diskurz podľa M. Hallidaya (1994) považovať každú textovú jednotku, prevyšujúcu svojím rozsahom vetu“ (Štefančík – Dulebová, 2017, s. 40). Ruský lingvista V. I. Karasik termín diskurz vysvetľuje ako „niekoľko viet prepojených na sémantickej úrovni“ (Karasik, 2000, s. 5). V. J. Čerňavská uvedený termín predstavuje ako „konkrétne komunikačnú udalosť zafixovanú v písaných textoch a hovorených prejavoch a realizovanú v určitom kognitívnom a typologicky podmienenom komunikačnom priestore“ a ako „súhrn tematicky zjednotených textov“ (Čerňavská, 2001, s. 14, 16). Na základe vyššie uvedených definícií **diplomatický diskurz** môžeme charakterizovať ako diplomatickú komunikáciu, ktorá používa systém profesionálne orientovaných znakov a má vlastný sociolekt prejavujúci sa hlavne v rovine lexikálnej a štylistickej. Jadrom diplomatického diskurzu sú účastníci diplomatickej komunikácie, ktorých zámerom je „riešenie úloh z oblasti zahraničnopolitických vzťahov v súlade s koncepciou zahraničnej politiky nimi reprezentovaného štátu“ (Ponomareva, 2000).

Za špecifiká diplomatického diskurzu možno považovať najmä strategickosť komunikačného konania komunikantov, ktorým stratégie a taktiky slúžia na dosiahnutie istých praktických cieľov. Ide napríklad o stratégiu manipulácie recipientmi, taktiku vyhýbania sa priamej odpovedi či zamlčania faktov a. i. Druhým špecifickým príznakom tohto diskurzu je **diplomatický jazyk**, ktorý môžeme chápať ako „jazyk, v ktorom sa realizujú oficiálne diplomatické vzťahy a pripravujú sa medzinárodné listiny“, aj ako „súhrn špeciálnych termínov predstavujúcich všeobecne akceptovaný diplomatický glosár“ (Balandina – Kuračenkova, 2011, s. 6–16). Keďže v diplomatickom diskurze inštitucionálnosť prevláda nad osobnosťou, pre diplomatický jazyk je príznačná oficiálnosť, objektivita, odosobnenosť, prísna formálnosť vyjadrovania, logickosť, dodržiavanie protokolárnych zdvorilostných formúl, imperatívnosť, presnosť, jasnosť.

Diplomatický diskurz predstavuje prísne stanovenú štruktúru s jej vlastnými vyjadrovacími prostriedkami najmä v rovine lexikálnej a štylistickej. Pre lexikálnu stránku je špecifické okrem iného využívanie terminológie a eufemizmov. „Termíny v diplomatickom diskurze začali vznikať od chvíle založenia štátnosti; výrazným vývojom prešli najmä počas vojen, podpisovania medzinárodných zmlúv a dohôd“ (Ponomareva, 2000, s. 29). Hovoríme hlavne o medzinárodných diplomatických a spoločensko-politických termínoch. Niektoré z nich prenikajú do diplomatickej sféry zo spisovnej variety národného jazyka a postupne nadobúdajú úzko špecializovaný význam a stávajú sa špeciálnymi termínmi (Džafarov, 2010). Ide o tzv. sémantickú konverziu: protokol (diplomatická listina aj súbor pravidiel medzinárodnej komunikácie), strana (štát, ktorý sa zúčastňuje na rokovaniach), vyhlásenie (diplomatická listina s oficiálnym stanoviskom štátu). Ďalšie termíny diplomacie sú pôvodom z profesijnej variety, v takom prípade ide o opakovanie (zdvojovanie) termínov: odzbrojovanie, protiraketová obrana, štátny dlh a. i.

Eufemizmy sú nepríznakové lexémy, ktoré slúžia ako náhrada za existujúce synonymické výrazy, hodnotené hovoriacim ako nevhodné, neslušné alebo nezdvorilé (Jarceva, 1990). Používanie eufemizmov v diplomatickom diskurze je prejavom taktivosti, zdvorilosti a korektnosti. Ide o snahu rečníka vyvarovať sa negatívnych hodnotení či zhoršenia existujúcich diplomatických vzťahov. Eufemizácia výrazov je prejavom politickej korektnosti a dodržiavania noriem diplomatickej etikety. Cieľom eufemizácie v diplomatickom diskurze je o. i. vyhnúť sa konfliktom a situáciám spôsobujúcim rozpaky, ako aj „zahaliť“ jednotlivé

skutočnosti s tým, že budú pochopené len obmedzeným kruhom osobností (Svicova et al., 2015, s. 176–179).

Na štylistickej úrovni možno pozorovať frekventovaný výskyt protokolárnych šablón, zdvorilostných formúl a klišé, ako aj štylistických figúr. Pod pojmom klišé chápeme štylisticky príznakové jazykové prostriedky zakotvené v kolektívnom vedomí používateľov jazyka ako ustálené znaky hotové na použitie. Reč diplomatov je bohatá na klišé a protokolárne šablóny, ktoré sú často vyjadrením úcty či zdvorilosti voči recipientovi: vysoký hosť, prvá dáma, zdvorilostná návšteva, máme tú česť, byť odhodlaný a i. Použitie formúl zdvorilosti možno vidieť aj v prejavoch prednesených pri riešení nepríjemných otázok, keď napriek napätej atmosfére a nevlúdnyh otázkam protistrany dodržiajú diplomati pravidlá zdvorilej komunikácie a diplomatickej etikety (napríklad v prípade predvolania veľvyslanca cudzieho štátu k ministrovi zahraničných vecí prijímajúceho štátu).

Podobne ako aj v politickom diskurze v diplomatických textoch nájdeme veľké množstvo uzuálnych a okazionálnych metafor. „Metafory v politickom jazyku môžu slúžiť na to, aby politickí aktéri nepriamym spôsobom vnútili svoje pozitívne alebo negatívne hodnotenie tejktorej entity recipientom“ (Cingerová – Dulebová – Štefančík, 2021, s. 40). Uzuálne metafory, ktoré sú akceptované jazykovým spoločenstvom, sa vyskytujú najmä v prejavoch venovaných bežným zahraničnopolitickým otázkam (napr. vo vyhláseniach o výsledkoch diplomatického rokovania, štátnej návštevy a i.) a často slúžia na obohatenie štylistickej stránky. Okazionálne metafory sa objavujú v expresívnejších textoch (napr. pri riešení otázok týkajúcich sa konfliktov, obvinení a i.).

Pre diplomatického tlmočníka je dôležité si všimnúť, aké jazykové prostriedky používa rečník najmä z toho dôvodu, že za mnohými z nich sa skrývajú psychologické stratégie a taktiky diplomacie. Prostredníctvom nich realizuje rečník zahraničnopolitickú činnosť, deklaruje oficiálnu politiku ním reprezentovaného štátu, prejavuje snahu o zlepšenie, udržiavanie alebo zmenu existujúcich diplomatických vzťahov a pomerov (Danilevskaya – Shustova, 2021, s. 41).

Charakteristika komunikátov

Z hľadiska dominantných aspektov, vrátane prevládajúceho komunikačného zámeru rozlišuje D. Gerver (1981) sedem typov situačných rámcov pre tlmočenie. Vo vzťahu k diplomatickému tlmočeniu a k nami analyzovanej komunikačnej situácii je najrelevantnejšie hovoriť o troch z nich: **rokovacom, diplomatickom a rétorickom situačnom rámci** (Vertanová et al., 2015, s. 84–85).

Rokovací situačný rámec predpokladá tvorenie komunikátov obsahujúcich kvantifikácie, odbornú terminológiu a faktografické informácie. Najbežnejším komunikátom v tomto situačnom rámci je výstup z obchodného rokovania, pričom pre oblasť diplomacie má atribút „obchodný“ oveľa širší význam ako len „súvisiaci s obchodovaním“. Na obchodných rokovaniach môžu ministri obrany dvoch štátov riešiť nielen dodávky vojenskej techniky a technológií, ale aj vzájomne výhodnú spoluprácu v rámci profilových vojenských organizácií, spoločnú stratégiu konania v prípade vojnového konfliktu či odhodlanosť jednej zo strán sa do takého konfliktu vôbec zapojiť. Prostredníctvom kladného alebo záporného postoja o zlepšení podmienok medzištátnej spolupráce pre podnikateľské subjekty si môžu predsedovia vlád dvoch štátov naznačovať, čo si myslia o vnútornom politickom dianí štátu-náprotivku alebo vysielat' signál o (ne)pripravenosti podniknúť kroky smerujúce k zlepšeniu diplomatických vzťahov.

Komunikáty vznikajúce v rokovacom situačnom rámci majú spravidla vlastnosti náučného, hovorového aj (sekundárneho – podľa J. Mistríka, 1997) diplomatického štýlu, čo odôvodňuje aj koexistenciu výrazových prostriedkov príznačných pre tieto tri funkčné štýly. Výraznou osobitosťou je napríklad aj používanie vzťažných viet, prípadne konektorov. Ako

správne podotýka V. Makarová, „diplomatov učia, že musia vždy súhlasiť a že musia vyvolať u svojho spolubesedníka kladné pocity, pocity vzájomnej spolupatričnosti, preto často hovoria presne tak, ako ste aj vy povedali, plne s vami súhlasím“ (Makarová, 2004, s. 153). Tlmočník preto nesmie tieto výrazy vynechať, keďže sa javia ako dôležité signály a súčasť komunikačnej stratégie komunikanta.

V **diplomackom situačnom rámci** sa tvoria komunikáty, ktorých úloha a komunikačný zámer je presvedčiť spolubesedníka, pričom je presvedčovanie „skrytejšie než pri emocionálnych prejavoch, rečník dáva pozor na odtienky významov, nepriame vyjadrenia, používa neverbálne signály“ (Vertanová et al., 2015, s. 85). Najčastejšie sa takéto komunikáty tvoria pri bilaterálnych diplomatických stretnutiach, resp. konferenciách vysokopostavených štátnych činiteľov. Funkčný štýl, ktorý najbližšie charakterizuje komunikáty vznikajúce v tomto rámci, je diplomatický, ktorý sa podľa J. Mistríka realizuje na polárnej rovine áno/nie. „Preto sú v takejto reči významné a frekventované antonymné protikladné dvojice (áno, nie, možno, akiste, pravdaže, samozrejme, iste-nie, sotva, pochybujem, nezdá sa...). Popri nich sa taktizuje aktívnym a pasívnym slovesným rodom (bolo odsúhlasené – odsúhlasilo sa – odsúhlasili sme). Významný a častý je kondicionál, litotes (nie je to až natoľko výhodné), dvojitý zápor (nenašlo sa žiadne východisko)“ (Mistrík, 1997, s. 546) a i. Z hľadiska výrazových prostriedkov môžeme hovoriť o výskyte termínov, eufemizmov, protokolárnych formúl, štandardizovaných výrazov a klišé.

Cieľom komunikátov vznikajúcich v **rétorickom situačnom rámci** je zapôsobiť na publikum, v dôsledku čoho volí rečník aj zodpovedajúce výrazové aj strategické prostriedky, „rozpráva až deklamuje s nádychom pátosu, využíva rozvinutú syntax i lexiku, rétorické figúry, citáty“ (Vertanová et al., 2015, s. 85). Realizuje sa najčastejšie v podobe slávnostných príhovorov pred verejnosťou, novinármi, parlamentom, rôznymi inštitúciami a organizáciami. Príznačný funkčný štýl takých komunikátov je rečnícky. Imanentná vlastnosť rečníckeho štýlu, stojaca nad ostatnými jeho dištingtívnymi vlastnosťami, je sugestívnosť, ktorá sa dosahuje používaním jazykových prostriedkov z umeleckého, esejistického, náučného či administratívneho štýlu (Mistrík, 1997, s. 479). Ide predovšetkým o beletrizujúce, ornamentálne a dramatizujúce prvky, medzi ktoré patria aj kalambúry, paradoxy, štylistické figúry alebo trópy, ako aj názorné a faktografické prostriedky. Pričom v súvislosti s hodnotením opodstatnenosti ich použitia treba mať na zreteli, že „čas a priestor ako objektívne reálne materiálne javy podmieňujú existenciu subjektívnych javov (rozličných vnímaní časopriestorovej reality)“ (Duleba, 2021, s. 71), a teda v každom konkrétnom prípade ich persuazívny potenciál je variabilný.

Všetky tri situačné rámce relevantné pre vznik komunikátov určených na diplomatické pretlmočenie spája diplomatická reč, ktorú J. Mistrík prirovnal k lekárenským váham – jemná, taktná, priama a dôveryhodná (Mistrík, 1997, s. 547).

Záver

Na základe skúmania diplomatického tlmočenia cez diachrónnu prizmu a jednotlivé faktory komunikačnej situácie sme dospeli k záverom potvrdzujúcim vyslovenú hypotézu o existencii špecifikačného komplexu a kvanta dištingtívnych príznakov nevyhnutných na uznanie diplomatického tlmočenia ako samostatného druhu ústnej translácie. **Diplomatické tlmočenie** je tlmočenie s vlastnou prehistóriou pre politických predstaviteľov štátu a diplomatov, najčastejšie realizované v podobe konzekutívnej a šušotážnej techniky a využívané najmä na podujatiach vyplývajúcich z diplomatickej protokolárnej praxe, ktorého cieľom je presný a korektný transfer informácií štátneho, politického alebo medzinárodného významu. Ide o tlmočenie, ktoré generovalo vlastný špecifikačný komplex storočiami, na území všetkých civilizovaných a menej vyspelých štátov, konsolidovalo sa zároveň s vývojom svetovej diplomacie a sprevádzalo najdôležitejšie míľniky v dejinách ľudstva.

Z hľadiska techniky prenosu ide o tlmočenie realizované najčastejšie v podobe konzekutívy a šušotáže. Z hľadiska sféry spoločenskej spotreby je to tlmočenie využívané najmä pri organizácii diplomatických protokolárnych podujatí – štátnych návštev, oficiálnych diplomatických návštev a pracovných ciest, ktorých charakter nesie príznaky oficiality, protokolárnosti a strohosti. Špecifickí sú i komunikanti – rečníci, pre ktorých sú charakteristické také vlastnosti, ako je významnosť, výnimočnosť, autoritatívnosť, erudovanosť a zasvätenosť do rôznych problematík, nedotknuteľnosť, privilegovanosť, niekedy aj netaktnosť či despotickosť. Zámer tlmočených komunikátov je neraz vyjadrený implicitne, čo značne komplikuje translačnú činnosť a voľbu tlmočnických stratégií. Štýl diplomatických komunikátov je často až precíózný, dokonca ceremoniálny a obsah býva väčšinou vopred dôkladne pripravený. Profil diplomatického medzijazykového mediátora je preto komplikovaný a mnohvrstevný, pozostáva z kompetencií translatologického, lingválneho a extralingválneho charakteru.

Literatúra:

- BALANDINA, L. – KURAČENKOVA, G. (2011): Jazyk diplomatii: tradicii i sovremennost'. In: *Jazyk i pravo*, 1/1, s. 6–16.
- BEREŽKOV, V. (1993): *Kak ja stal perevodčikom Stalina*. Moskva: DEM.
- CINGEROVÁ, N. – DULEBOVÁ, I. – ŠTEFANČÍK, R. (2021): *Politická lingvistika*. Bratislava: Ekonóm.
- DANILEVSKAYA, N. V. – SHUSTOVA, S. V. – KOSTINA, E. A. et al. (2021): Cultural and speech characteristics of the sounding word: a critical look at modern television speech. In: *XLinguae*, 14/2, s. 39–51.
- DULEBA, M. (2021): K poznámke pod čiarou: Bachtinov termín „chronotop“ v kontexte materializmu. In: *Svět literatury*, 31/64, s. 57–72.
- DŽAFAROV, V. (2018): Diplomatiya i diplomatičeskaja perepiska. [Cit. 2022-30-02.] Dostupné na internete: <http://www.studmed.ru/view/dzhafarov-v-diplomatiya-i-diplomatičeskaja-perepiska_4f10a9a392b.html>
- JARCEVA, V. (1990): Lingvističeskij enciklopedičeskij slovar. Kolekciya slovaroj. [Cit. 2022-28-02.] Dostupné na internete: <<http://tapemark.narod.ru/les/>>
- KADRIĆ, M. – RENNERT, S. – SCHÄFFNER, Ch. (2022): *Diplomatic and political interpreting explained*. London, New York: Routledge.
- KARASIK, V. O. (2000): O tipach diskursa. In: V. O. Karasik – G. G. Slyškin (eds.): *Jazykovaja ličnost': institucional'nyj i personal'nyj diskurs*. Volgograd: Peremena, s. 21–36.
- KUTZ, W. (2015): Korrektives Dolmetschen: Funktionen, Technikenm Ergebnisse und Grenzen. In: *Lebende Sprachen*, 52/1, s. 18–34.
- MAKAROVÁ, V. (2004): *Tlmočenie: hraničná oblasť medzi vedou, skúsenosťou a umením možného*. Bratislava: Stimul.
- MINISTERSTVO ZAHRANIČNÝCH VECÍ SLOVENSKEJ REPUBLIKY (1996): *Diplomatická prax*. Bratislava: Ministerstvo zahraničných vecí.
- MISTRÍK, J. (1997): *Štylistika*. Bratislava: SPN.
- MISTRÍK, J. (1990): *Vektory komunikácie*. Bratislava: Univerzita Komenského.
- MÜGLOVÁ, D. (2009): *Komunikácia, tlmočenie, preklad, alebo Prečo spadla babylonská veža?* Bratislava: Enigma.
- OUVRARD, G. (2015): Les principaux aspects pratiques de la mission d'interprétation consécutive officielle. In: *Traduire*, 230/4, s. 108–125.
- PONOMAREVA, J. (2000): *Leksiko-stilističeskije aspekty perevoda diplomatičeskich tekstov: vypusknaja kvalifikacionnaja rabota na soiskanije stepeni magistra*. Petrohrad: SpbGU.
- PÖCHHACKER, F. (2016): *Introducing interpreting studies*. London, New York: Routledge.
- THIÉRY, Ch. (2015): Diplomatic interpreting. In: F. Pöchhacker (ed.): *Routledge Encyclopedia of Interpreting Studies*. London, New York: Routledge, s. 107–108.

- SEMILETNIKOV, N. A. (2008): *Diplomatičeskij i delovoj protokol*. Minsk: Akademiya upravlenija pri Prezidente Respubliki Belarus.
- SETTON, R. – DAWRANT, A. (2016): *Conference interpreting. A complete course*. Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- SMETANOVÁ, M. (2010): Tlmočník ako člen administratívneho personálu diplomatickej misie. In: M. Chovanec – J. Sipko (eds.): *6. študentská vedecká konferencia, zborník príspevkov*. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove, s. 695–705.
- SVICOVA, A. – SUSLOPAROVA, M. – DUDINA, J. (2015): Evfemizmy v politickom diskurse (na primere publikacij The New York Times). In: *Filologičeskije nauky*, 51/9, s. 176–179.
- ŠRONĚK, I. (2002): *Diplomatický protokol a praktické otázky spoločenskej etikety*. Praha: Karolinum.
- ŠTEFANČÍK, R. – DULEBOVÁ, I. (2017): *Jazyk a politika*. Bratislava: Ekonóm.
- TORKUNOV, A. V. – PANOV, A. N. (2015): *Diplomatičeskaja služba zarubežnych stran*. Moskva: Aspekt Press.
- VASILENKO, I. A. – VASILENKO, Je. V. (2017): *Effektivnyj peregovorščik: ličnostnyj stil', strategii, tehnologii*. Moskva: Meždunarodnyje otnošenija.
- VERTANOVÁ, S. et al. (2015): *Tlmočník ako rečník*. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave.
- VRŠANSKÝ, P. (2004): *Základy diplomatickej komunikácie*. Bratislava: Iura Edition.
- ZAHORÁK, A. (2019a): Precedent phenomena as a linguistic, translation and reception problem. In: M. Matiová (ed.): *A reflection of man and culture in language and literature*. Berlin: Peter Lang, s. 37–60.
- ZAHORÁK, A. (2019b): *Intercultural aspect in translation and reception of precedent phenomena*. Berlin: Peter Lang.

Summary

Specifics of diplomatic interpreting

The article deals with translatology description of diplomatic interpreting within the context of evaluating the factors of communication situation in which it is mostly performed. Multi-components analysis revealed that consecutive interpreting and chuchotage are the most often used forms when analysed from applied transfer technique point of view. With respect to the social demand, it means interpretation mainly used in official diplomatic events – state visits, official diplomatic visits and business trips characterised by formality and austerity features with protocol requirements. Communicating parties are specific as well – top political and diplomatic representatives of states bearing features like importance, exceptionality, authority, erudition and knowledgeability in many topics, untouchability, privileges and sometimes also tactlessness, ignorance or despotism. Often, the aim of interpreted communication is expressed implicitly which makes the translation activity and selection of interpretation strategies much complicated. The style of diplomatic communications is often not only precise but also ceremonial while its content is often thoroughly formulated in advance.